

Italia văzută de călători români din Transilvania

Mircea POPA

Italia a reprezentat din totdeauna pentru români o țară cu încărcătură sentimentală aparte. Ea este pământul strămoșilor noștri, țara de obârșie a seminției care trăiește pe aceste meleaguri și a limbii vorbite de ea. Căci romanitatea este cea dintâi axă directoare a istoriei noastre naționale, împăratul Traian părintele nostru, iar “maica Roma” leagănul cel dulce al copilăriei neamului. Cronicarii au fost cei dintâi care au pus în lumină asemănarea izbitoare a limbii noastre cu limba latina din care provine și au exaltat virtuțile împăratului Traian care a cucerit Dacia, transformându-i pe locuitorii de aici în cetățeni ai marelui imperiu roman. Grigore Ureche sublinia faptul că “rumânii, câți se află lăcuiitori în Țara ungurească și la Ardeal și la Maramureș, de la un loc sunt cu moldovenii și toți de la Râm se trag”¹, iar Miron Costin scria că: “Este țara Italiei plină, cum se zice, ca o rodie, de cetăți iscusite. Pentru marea iscusime și frumusețuri a pământului ăiulia, i-au zis Raiul Pământului”². De aceea, orice român, din orice timp ar fi fost el, a visat să ajungă la Roma și să sărute pământul sfânt din care a purces neamul său, ca semn de respect pentru gloria de odinioară care a făcut din Roma stăpâna lumii. Așa ține să se exprime și Gh. Asachi, care ajungând în 1808 la Roma, exclama cu mândrie: “Un român a Daciei vine la străbuni, ca să sărute / Taina de pe-a lor mormânturi și să-nvețe-a lor virtute!”³.

Teritoriu sacru al memoriei noastre colective, Panteon venerat al atâtor veacuri de mărire, el pare a se adresa prin relicvele sale celor care îl vizitează, spre a impune o nouă valorizare: “Trecătorule, pare că aude același Gh. Asachi, dizgroapă-mă, scoate a ta și a me rugină, *prin mine vei afla cine ești!*”⁴. În preajma acestor strălucite vestigii istorice, Asachi trăiește clipe de neuitat, pe care se grăbește să le comunice și celor din țară: “Ce simțiri, ce reflexii se îndeasă în inima și cugetul meu, Doamne!. Acesta este teatrul pe care firea omenească au înfășoșat toate câte au fost în stare a produce în lume, pe cetățenii cii mai îmbunătățiți, pe iroii cii mai străluciți și pe cii mai crunți tirani”⁵.

Și ardeleanului Codru Drăgușanu țara aceasta îi pare ca un adevărat rai (“Nu știu dacă poate fi raiul mai frumos!”), iar Timotei Cipariu se bucură că poate saluta în ea pe “vechiul nostru pământ”. Către Italia se îndreaptă și salutul respectuos și plin de simțire a lui Macedonski (“Italie iubită, - primește o salutare, / Cu tainica scânteie a sufletului meu!”) și se simte dator să-i dedice un amplu poem intitulat *Italo* în care se fală versuri ca acestea:

Italia e țara în care veci amorul
Consumă orice inimă... femei, copii, bărbați,
Bătrâni și chiar bătrâne cu perii-încăruntați

¹ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, Minerva, 1987, p. 9.

² Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, ed. De P.P. Panaitescu, București, Minerva, 1961, p. 310. Lucrarea *De neamul moldovenilor* conține capitole precum *Pentru împărăția Râmului*, *De Dachia*, *De împăratul Traian*, etc. în care originea latină a neamului nostru e discutată cu mare bogăție de argumente.

³ Gh. Asachi, *La Italia*, în Gh. Asachi, *Opere I*, ediție critică și prefață de N.A. Ursu, București, Minerva, 1973, p. 13-14. Tot aici Italia e văzută ca „o grădină a Europei”.

⁴ Cf. *Pelerini români la columna lui Traian*, antologie și comentarii de Zaharia Sângeorzan, București, 1979, p. 33. A se vedea și versurile: „În vechime maica Roma ne-a fost Doamnă-n toată lume, / Ne-a lăsat legi și pământuri, vorba sa și-naltul nume”.

⁵ *Ibidem*, p. 25.

Ce-aproape că se află în groapă cu piciorul,
De-amor, deopotrivă, se află frământați...
Italia e țara în care muritorul
Născând fiori-i simte și moare cu fiorul.⁶

La rândul său, Eminescu cânta și el în amplul poem *Memento Mori* gloria de odinioară a cetății eterne care a impresionat lumea, prin puterea, bărbăția și gândirea sa înaripată:

Și atunci apare Roma în uimita omenire
Gânduri mari ca sori-n haos e puternica-i gândire
Și ce zice-i zis pe veacuri, e etern, nemuritor.
Iar popoarele-și îndreaptă a lor suflete mărețe,
A lor fapte seculare, uriașele lor viețe,
După căi prescrise-odată de gândirea-ăstui popor.⁷

Periodic Italia este redescoperită și dată drept exemplu. Românii vor înregistra un adevărat val de interes pentru Italia și pentru ceea ce reprezintă ea în actualizarea unor deziderate contemporane. Noi călători vor străbate de la nord la sud pământul Italiei și vor vorbi cu entuziasm despre cele văzute și trăite. Mai toți aceștia trăiesc sub mirajul fascinant al istoriei care a format un clișeu, un mit care nu poate fi combătut prea ușor atâta vreme cât frisonul întâlnirii cu pământul străbun este mereu prezent ("Sunt la Roma! Roma! Ce imensitate de istorie în două silabe"⁸ – Nicolae Petrașcu). Sub acest semn călătoresc în Apus o mare mulțime de români, dintre care și numeroși transilvăneni, care vor aduce cu ei acasă cultul Romei și al virtuților străbune, dorința de a lupta pentru schimbarea realităților de acasă, și, înainte de toate, pentru eliberarea de sub jugul asupririi străine. În celebrul său *Răsune* în care adresează românilor pentru a se deștepta și a ieși din letargie, poetul Andrei Mureșanu face apel la gloria străbună și-și începe enumerarea cu "Traian, Mihai, Corvine...", ceea ce înseamnă că trimiterea la străbunul nostru Traian devine acum o componentă a istoriei naționale, a romanității noastre, după cum relatările de la fața locului se înmulțesc și devin o componentă de seamă a mentalului colectiv al momentului, modelând conștiințe și formând o atitudine de rezistență națională, cu repercusiuni dintre cele mai importante în plan politic și social.

Italia e cântată în sonuri ditirambice și de un cunoscut colaborator al revistei "Familia" de la Oradea, poetul Petru V. Grigoriu, care publica în coloanele acestei prestigioase reviste, în octombrie 1878, poezia *La Italia*⁹, un adevărat imn de glorie adresat țării lui Dante:

O! glorioasă țară, o! patria lui Dante,
Comoara ta de fapte istorice, briliante,
Au revărsat lumina eternă pe pământ!
Și cerul țării-albastru și nopțile cu stele
Poetica ta limbă de îngeri, filomele,
Inspiră acest cânt!
O, voi ruini, legende superbe, misterioase
Palate, templuri sacre, morminte fioroase,
Treziți în al meu suflet al patriei amar,
Îl voi-admira-n curajul, virtutea, fericire,
Din care de împie și astăzi omenirea
Luptând spre viitor!

⁶ Al. Macedonski, *Opere IV*, studiu introductiv, ediție îngrijită, note și variante, cronologie și bibliografie de Adrian Marino, București, EPL, 1967, p 183-184.

⁷ Mihai Eminescu, *Poezii*, ed. îngrijită de Perpessicius, București, ESPLA, 1960, p 277.

⁸ *Pelerini...*, p 75.

⁹ Petru V. Gheorghiu, *La Italia*, în "Familia", XIV, 1978, nr. 76 (8/21 oct.), p 5. Poezia e dedicată Signorinei Aliza Barbi și e datată "Viena, 1875, aprilie 10".

Gândul scriitorului pe firul istoriei în trecut, spre a cânta Roma cea veche și splendorile lumii de odinioară:

Ascult cum plânge Arno splendorile trecute
Cum Tibrul murmură șoptiri necunoscute
Și Apeninii falnici în doliu clocotesc,
Italia antică pierdută-n poezie
În univers, prin veacuri, săpând cu energie
Chiar geniul omenesc!

Slăvesc Roma cea veche cu-a sale monumente
Ce ne descriu trecutul prin mari evenimente
Credința, vitejia poporului roman
Eroicele umbre stau vii acolo-n morminte
De falnicele fapte ne spun, ne dau aminte,
Coloana lui Traian.

Iar marea cristalină, albastră și adâncă
Prin fiecare undă duios deplânge încă
Vreun nume a cărui slave se urcă pân' la cer;
Virtuți ce stau săpate pe-a veacurilor ceață
Figuri de bărbăție cu inimi de viață
Și brațele de fier!

Pentru poetul nostru Italia reprezintă "visul său de aur", țara strămoșilor noștri, a cărei stăpânire s-a întins până în această parte de lume:

O nobilă Italia, ești visul meu de aur
Și pentru omenire cel mai măreț tezaur,
O, fericită țară, sunt mândru, sunt ferice,
A mea recunoștință să-ți pot în versuri zice,
Căci eu, în al meu suflet, te simt și te admir!
Eu te-am visat divină, înaltă, glorioasă,
Poetică, eternă, superbă și frumoasă,
Eu te-am visat martir!

Și Dunărea suspină de veacuri lungi, prin valuri
Că un erou al Romei ne-a pus pe-a sale maluri
Originea din care coboar' al tău popor.
Mari scopuri de-nfrățire, trecut și prosperare
Unesc a noastre două eroice popoare
Sperând în viitor!

Un astfel de pământ al obârșiei latine caută și T. Cipariu în călătoria pe care o face în Italia la 1852, la frații noștri, de care "numai cerul și pământul, iar nu și anima ne desparte"¹⁰. În luna septembrie a anului amintit, el intră în țară pe la Triest și se îndreaptă spre Veneția, după ce a avut de înfruntat valurile furioase ale mării pe vaporul Istria. Reușind să scape de răul de mare prin post, Cipariu vizitează, de cum ajunge la Veneția, domul San Marco, unde asistă la o slujbă religioasă însoțită de cor, dar deocamdată nu vrea să relateze totul, preferând să i se sedimenteze impresiile, deoarece "Întâiele impresiuni adeseori sunt înșelătoare, pentru că totdeauna sunt superficiale, și Veneția e un ce care nu suferă nicidecum superficialitatea, altminterea ești expus a-ți schimba de o mie de ori judecata"¹¹.

¹⁰ Timotei Cipariu, *Jurnal*, ediție îngrijită, prefață, note și glosar de Maria Protase, Cluj, Dacia, 1972, p.133.

¹¹ *Ibidem*, p.136.

Vizitează în continuare grădinile publice, Arsenalul, palatul regal, palatul ducal, puntea suspinelor, Rivalto, biserica Sf. Ioan și Paul și altele, umblând cu gondola pe canale și având, ca Eminescu, mai târziu, sentimentul acut al decăderii orașului: “Apoi, intrând într-o barcă, mă preîmplai pre Canal Grande, spre a vedea mațele și vechile palate ale nobililor venețiani, ci acum mare parte în decadență plângându-și oarecum vechile timpuri de glorie, care nu se vor mai întoarce. Trist spectaclu de neconstanța soartei omenești!”¹². Ulterior, peste două zile, atunci când își încheie șederea la Veneția, călătorul nostru revine la toposul de mai sus, când “văzând atâta decadență mă înfiorai. Veneția a deit cândva a fi fost nu numai marea, ci și frumoasă, cum sunt zilele unei tinere fecioare, ci acum fața ei e veștedă, ca și a unei matroane pre a cărei față au rămas toate urmele pristinei frumoșei, ci au perit toate grațiile tinerețelor”¹³.

De la Veneția ia trenul spre Verona, păstrând, doar din tren, urmele unor imagini de la Padova și Vincenza, câmpurile bine lucrate atrăgându-i atenția asupra “culturii pământului”, deși, pe alocuri, solul era total neprietenos (“Figurează-ți un pământ roșiatic plin de pietriș ca pre drumul de fier și vei avea fisinomia acestui pământ așa amar plâns”)¹⁴. Mai vizitează Mantova și Milanul, obsevând mai ales “caracterul înfocat al italianului, preciziunea și volubilitatea declamațiunei acestuia”. Tipul clasic al italianului este întâlnit peste tot, dar în Milano apare și cel longobardic, cu “mulți ochi vineți”. Peste tot e de remarcat natura generoasă a solului, dar și lipsa unui spirit al muncii, precum la olandezi: “Italianii și pământul au toate: natură, spirit, limbă, gust de arte, industrie, solerție. Ci una le lipsește pre unde umblăi, io, adică un ce care caracterizează pe olandezi”¹⁵. Italia rămâne, după el, țara artelor, “numărul capetelor de operă în Italia e într-adevăr infinit. Oriunde calci, ori încărău cauți, nu vezi alta decât monumente de arte și de industrie”¹⁶.

Nu altfel se exprimă Ion Codru Drăgușanu, cel supranumit “peregrinul transilvan”, după titlul cărții pe care a scris-o), și care este de fapt recunoscut drept întemeietorul memorialisticii de călătorie din Transilvania. Trecând în 1835 în Țara Românească, el va face parte din alaiul domnesc care îl va însoți pe domnitorul Alexandru Vodă Ghica în vizita lui prin țările Apusului, în 1838-39, respectiv prin Ungaria, Viena, Milano și Roma, călătorii reluate în alte campanii în anii următori, 1840-1844, când începe să-și redacteze impresiile de călătorie sub formă de epistole, din care publică primele 21 de secvențe abia în 1863 în ziarul “Concordia” din Pesta, continuându-le în 1879 în revista “Familia” (a treia și ultima epistolă), după ce în 1865 dăduse publicității în editura S.Filtsch cartea sa intitulată *Peregrinul transilvan*, în care vorbind despre Milano scria: “Vezi frate, cum știe lumea a prețui arta? Popoarele proaste stimează numai aurul, iar cele luminate, arta. Italia, în această privință, e cea dintâi țară din lume; ea bîjguie de artiști”¹⁷.

Caracterizarea e în măsură să definească întreaga sa călătorie în Italia, la Milano și Roma în 1839, apoi la Neapole în 1842, orașe care îi lasă în suflet amintiri de neșters. Mai ales bisericile lor i se par adevărate tezaure de artă. “Ele sunt muzee, saloane, teatre, tezaure, poți zice ale artelor frumoase, conservatoare de picturi, sculpturi și muzică, nu numai în orașe, ci pretutindeni, dară mai ales în mănăstiri”¹⁸. Îl impresionează și mâncarea bună și din belșug, câmpurile bogate “o grădină necurmată”. Dar Roma? “Roma modernă e mare, memorabilă; dară nu aceasta atrage la sine cu atâta putere, ci Roma antică. Ce zic? Suvenirurile ei cele grandioase, cadavrul ei, parte înmormântat, dezgropat, și totuși încă viu și plin de vitalitate”¹⁹. El este cel dintâi călător român care scrie despre Roma numind-o “mama noastră”, iar pe Traian “părintele nostru”, creând astfel o tradiție și un mod de comunicare: epistola, prin care se adresează unui prieten de acasă, cu care conversează de fiecare dată când crede de cuviință

¹² *Ibidem*, p.138.

¹³ *Ibidem*, p.141.

¹⁴ *Ibidem*, p.145.

¹⁵ *Ibidem*, p.144.

¹⁶ *Ibidem*, p.152.

¹⁷ I.Codru Drăgușanu, *Peregrinul Transilvan (1835-1848)*, ediție îngrijită, prefată, itinerar-bibliografic, note și glosar de Corneliu Albu, București, Editura Sport-Turism, 1980, p.72.

¹⁸ *Ibidem*, p.71.

¹⁹ *Ibidem*, p.74.

(“oare crede-ai tu, carele de când ești ai văzut numai păretarele de la Nicula?”). Roma este apoi “eterna cetate”, un adevărat “Eden” al cultului catolic. Ea este și “cea mai avută cetate în sfera artelor frumoase. Aici sunt toate acasă: sculptura, pictura, arhitectura, cari stănesc muzica și poezia. În Roma toate națiunile au academie de arte și discipoli spre a se perfecționa, pentru că aici, mai mult ca oriunde, se află modelele adevăratului frumos, care se produce nu prin natură, ci prin geniul artistic”²⁰. La forul lui Traian se gândește ca orice român acasă: “-Vezi-zise domnul C.C. -, Roma, cu șapte colnice, e icoana Daciei noastre, cu șapte provincii...”²¹.

Începutul făcut de Drăgușanu prin publicarea acestor scrisori, va fi continuat în anii următori și de alți pelerini transilvăneni la columna lui Traian.

Peste câțiva ani, în 1855, un alt intelectual transilvănean, profesorul de istorie August Treboniu Laurian, descindea pe pământul Italiei venind din Germania, de unde a trimis epistole, consemnând fapte și impresii din Dresda, Altenburg, Halle, Magdenburg, Hanovra, Göttingen, Kassel, Frankfurt, Paris, ca apoi să ajungă la Turin “pe unde a trecut Hanibal în Italia”, spune el. Turinul îl impresionează prin regularitatea cu care a fost trasat: “Toate stradele sunt (în) linii drepte ce se întretaie în unghiuri drepte. Casele sunt tot atâtea palaturi în înțelesul cel adevărat al cuvântului”²². În acest oraș l a întâlnit pe celebrul filoromân, de la vestita universitate de aici, Vegezzi Ruscalla, care i-a dat o “frățescă îmbărbătare”. Din acest centru al mișcării științifice a Italiei pleacă spre Genua, oraș care îl încântă prin poziția lui geografică deosebită: “O, ce cetate minunată! Ea se întinde ca un amfiteatru împrejurul unui port care se apără prin doua margini (moli) în contra valurilor mării ligurice. Dacă Turinul cuprinde de mirare un spectator prin regularitatea sa, apoi Genua îl încântă prin rafinata sa varietate. Aici pusăciunea locului pe poalele muntelui ce se întinde până la mare și zidirea caselor după întâmplare produsă o neregularitate înfricoșată. Nimic nu este mai încântător decât contemplarea cetății din gura portului; grupe de case, castele, biserici, grădini se întind până în vârful muntelui”²³.

Din păcate următoarele notații ale călătorului înlocuiesc observația directă cu incursiunea de ordin istoric. Pagini întregi din impresiile despre Roma sunt pline cu astfel de considerații despre trecutul și istoria locurilor pe care le vede, încât observația proaspătă, nealterată, este înăbușită pur și simplu de o vegetație arborescentă de detalii istorice cu iz de prelegere.

Mult mai aproape de factura călătorului modern, cu un simț al observației viu și colorat este un alt profesor transilvănean cu multe drumuri prin Apus, Victor Păcală, cunoscutul autor de mai târziu al monografiei Rășinarilor. El întreprinde aproape an după an călătorii prin principalele țări europene, despre care a lăsat interesante pagini memorialistice, începând cu 1891, 1894, 1899, 1900, cele mai multe redactate după tiparul impus cu ani în urmă de Codru Drăgușanu, acela al epistolei. Uzanța îl obligă pe autor să se adreseze de fiecare dată unui cunoscut prieten, rămas de obicei acasă, spre a fragmenta de fapt continuumul narativ. Autorul acestei suite de evocări se adresează cu apelativul “Frate Isidore!”, nume sub care se ascunde, credem noi, intelectualul sibian Isidor Popp, autor și el a unor scrieri literare în epocă. Unele dintre epistole sunt semnate doar Victor, cele din “Unirea” blăjeană în special, dar, având în vedere tocmai destinatarul comun al lor, acest fictiv sau real Isidor, putem atribui cu certitudine aceluiași Victor Păcală și însemnările semnate doar Victor. Spre a aduce încă un argument în favoarea acestei atribuirii, reproducem începutul scrisorii intitulate *Abbazia*, din “Unirea” de la Blaj, din martie 1894, în care descoperim următoarea confesiune: “Mai scris-am din amintirile mele de călătorie multe de toate în locul acesta [adică în “foița” revistei “Unirea” –n.n.]. Acum voi să scriu ceva și despre Abbazia, dar nu fratelui Isidor, și aceasta din simplă cauză că Abazzia a cercetat-o și el dimpreună cu mine”²⁴. Ținta acestor repetate călătorii este de fiecare dată Italia, țara în care călătorul nostru se reîntoarce de fiecare dată cu bucurie și cu plăcere, ca la un fel de izvor de apă vie. Notațiile sale din această țară sunt ale unui reporter modern, interesat înainte de toate de ceea

²⁰ *Ibidem*, p.79.

²¹ *Ibidem*, p.76.

²² A. Treboniu Laurian, *Scrisori*, în “Foaia pentru minte”, XVIII, 1855, nr. 38, Epistola XXX, Turin sept. 1855.

²³ *Ibidem*. Vezi și relatările din Roma (nr. 42/1855 și nr. 18-22/1856).

²⁴ Victor, *Abbazia*, în *Unirea* IV, 1894, nr. 10 (10 mart.) p.1.

ce vede și aude. Astfel nu putem să nu resimțim suflul participativ al autorului atunci când consemnează trăiri ca acestea: “Din când în când trece gondola pe dedesubtul unui arc de piatră. Numai de pe punțile acestuia auzi pași repezi de picioare omenești și numai în apropierea acestor punți auzi parcă vâjiirea unui stup de albine... Tăcerea cea adâncă a acestei uliți de apă o tulbură numai ciupăitul monoton care-l face vâsla gondolierului lovind cu lovituri cadențate suprafața apei și dând gondolei în chipul acesta avânt nou. Când gondola se apropie de o cotitură a uliței, gondolierul strigă “aie!”; se aude strigarea aceasta din când în când de aproape și de departe. Temeliile caselor se par a fi așezate pe apă și ele totuși stau nemișcate în apa mării și poate că încă mii de ani va trebui ca apa să dea năvală asupra lor și nici atunci nu-i va succeda sa surpe locașurile acestea omenești fără numai dacă oamenii mai mult ar avea lipsă de ele”²⁵.

La San Marco îl impresionează monumentalitatea și bogăția ornamentală a clădirii, considerând-o emblematică pentru definirea orașului: “Cu adevărat chiar dacă Veneția ar avea singur numai monumentul acesta, ea și atunci ar fi vrednică să peregrineze lumea acolo și să vadă și admire acest monument. Biserica Sf. Marcu e o mestecătură de stil arhitectonic grec, roman și gotic; ea este un muzeu de avuție și artă adunată timp de veacuri de prin Peloponez, Constantinopol, Spania, Siria și de prin toate ținuturile acelea în care a filfiit odinioară flamura dogilor; ea este o galerie avută de pictură de ale măiestrilor naționali italieni”. O seară la Veneția îl duce cu gândul la veselul Alecsandri, care și-a purtat și el pașii pe aici, cântând frumusețea locului: “Privește și tot privește și ți se pare că înoptează și de către mare adiază o suflare balsamică și te adoarme aici aproape de malul mării și pare că visezi cu Alecsandri cum, s-adună a dogilor vechi umbre pe maluri șovăind”²⁶.

După ce vede Toscana, pe care o compară cu grădină, și după ce trece prin Firenze și Bologna, admirând în drum Apeninii, care nu sunt “nici pe departe de frumoși ca munții Ardealului”, călătorul nostru ajunge la Roma și aici simte nevoia de a se confesa în legătură cu simbolul latinătății pe care aceste locuri i-l comunică, alături de bucuria întâlnirii cu sacralul pământ: “Frate Isidore! Primește salutarea noastră cea dintâi din Roma. Ce simțăminte ne-au cuprins și ne mișcau ieri după amiază când știam că fieștecăre clipeală ne apropie mai tare de Roma, simțămintele acelea cu nu ți le pot spune. Simțămintele acelea numai așa le-ai putea percepe dacă nu numai te-ai fi închipuit lângă noi, ci ai fi fost într-o adevărată lângă noi și le-ai fi simțit dimpreună cu noi”²⁷. Întâlnirea propriu-zisă este comparată cu reîntoarcerea fiilor la sânul mamei: “Popoarele încă-și au leagăn în care o mamă nobilă își aduna odinioară pe fiii săi cântându-le despre virtuți ce împodobesc pe bărbați și pre popoare. Grăbind la sânul maicii noastre care apoi după multe veacuri de desjosire a noastră ne-a renăscut îndoit, odată sufletește și apoi naționalicește”²⁸.

Vizitei la Roma îi consacră un număr îndoit de pagini în comparație cu celelalte orașe italiene. Aici vizitează pe îndelete orașul, trecând prin piețele cele mai vestite, bisericile, mausoleele, statuile etc., trăind o permanentă beatitudine, pe care n-o poate consemna decât la modul sentimental, la sfârșitul uneia dintre scrisori: “Sentimentele, sub a căror impresiune stau în vreme ce scriu acestea, nu mă lasă să continuu”²⁹.

Neapoli este văzut sub semnul cunoscutului adagiu “*Vedi Napoli, e poi mori!*” și este descris printr-o frumoasă metaforă graduală a luminii care îl învăluie și a soarelui care răsare și urcă pe boltă (“Ca un făt frumos răsare soarele din susul apelor de la Sorrento”; apoi “soarele cucerește treptat albastrime cerului”; “Bulevardele strălucesc în soarele potopitor de cald”; “Când Napoli plutește în lumina de seară...” etc.), ca totul să se încheie noapte târziu, când miezul de noapte se lasă peste oraș.

Un reportaj la fel de frumos realizează călătorul nostru din vizita pe care o întreprinde la Pompei. Secvența memorialistică intitulată *O zi pe Vezuviu* îi dă posibilitatea să relateze o adevărată aventură trăită de grupul de vizitatori în care se afla un tărâm cu adevărat miraculos, care se aseamănă cu un adevărat tărâm de dincolo (“O ceață

²⁵ Victor, *Amintiri de călătorie*, în Unirea I, 1891, nr. 42, p.1.

²⁶ *Ibidem*. Relatarea e datată „Veneția 22 iunie 1890”.

²⁷ Victor, *Amintiri de călătorie*, în Unirea II, 1892, nr. 17 (23 apr.), p. 1. Relatarea e datată „Roma, 27 iunie 1890”.

²⁸ *Ibidem*, în Unirea, 1892 nr. 34 (20 aug.), p.1.

²⁹ *Ibidem*.

groasă se lasă învăluind totul sub noi. Nici o șoaptă, nici o vietate pe aici”); ca apoi să vină contactul de aproape cu torentul de lavă care “sparge stânca, sfredelește lava închegată și crescând mereu se rostogolesc acum torenții de foc pe coasta muntelui în jos” și obligându-i pe călători la noi eforturi “până în genunchi intrăm în cenușa fină ca pulberea de diamant și spre seară ajungem spre culme”, în timp ce vulcanul se frământă iar “cenușa ce pică ca o ninsoare deasă ne împiedică respirarea”. Finalul e consemnat neutru, ca o secvență surprinsă de obiectiv: “Pe la miez de noapte ai fi putut vedea niște oameni semănând a neoameni coborând pe munte în jos, cu fețele negrite și arse, cu hainele zdrențuite și ghetete sparte, în bețe. Eram noi după o zi pe Vezuvi!”³⁰.

Imaginea colosalului și a cataclismei e foarte bine surprinsă de autor și e realmente o bucurie pentru noi faptul de a fi putut descoperi în paginile lăsate de Victor Păcală un condei sprinten și deosebit de înzestrat, care știe să vibreze la peisaj și să-i surprindă trăirea particulară. În paginile sale trăiește un adevărat pictor de icoane și priveliști din natură, preocupat nu numai de a fixa în minte locuri și peisaje, ci și de a da viață locurilor văzute de el, rândurile sale având pe alocuri farmecul unei pagini de Geo Bogza sau rafinamentul arhaic al Drăgușanului, cum este și cazul celei de față: “Pe un drum colbăit și oblu ca masa ne duc trăsurile spre Pompei... O lume splendidă ai înaintea oriunde te uiți, creată de fantezie și zugrăvită aici pe stucul rece și pe marmură... E cheiul mare geme de năvala apelor. Sânul ei începe să se frământă și zvârcolească, gemete surde, vuiete nădușitoare vin la urechea noastră pe când valurile se rostogolesc ca turbate până se sparg de maluri. Departe la orizont se tulbură ceriul și un fulger spintecă văzduhul”.

Dacă Victor Păcală este un peisagist rafinat, un lat iubitor al drumeției din epocă, profesorul brașovean I.T. Mera, este un veritabil comentator de artă, plăcându-i în special să ne redea lumea Italiei prin arta muzeelor sale. Sub titlul generic *Din țările străine*, el publica în 1911 o suită de evocări europene, dintre care multe din Italia, sub titluri ca: *Michelangelo, Tizian, Capri, Cel mai mare idealist* (Michelangelo), *Sora lui Leopardi, Sorrento, Savonarola*, cele mai multe echivalând cu niște “peisage sufletești” din miraculoasa Italie. El evocă aici drumul spre împlinirea artistică a unor mari creatori ca Raffael, Tizian sau Michelangelo. Iată un scurt fragment din capitolul pe care i-l consacră lui Raffael: “Cea mai frumoasă dintre madonele lui Raffael, concepute în spirit lumesc, am putea zice idealul acestor madone este “Madona della Sedia” din Palazzo Pitti în Florența. În acest celebru tablou divinitatea este înfățișată prin frumusețea admirabilă a formelor omenești, prin armonia încântătoare a culorilor și prin nevinovăția Fecioarei, prin căldura iubirii de mamă și a supremei fericiri, de care e capabilă inima omenească. Aici Sfânta Maria nu șade pe tron, nici pe nori, ci pe un scaun de lemn, îmbrăcată în pitorescul costum italian, strângându-și cu iubire copilul la piept. Înfațișarea Madonei nu e nici religioasă, nici divină, dar impresia care o produce prin calitățile sale este dumnezeiască”³¹.

I.T. Mera este un călător împătimit. Aproape vară de vară, el părăsește țara spre a-și desfăta privirile prin marile muzee ale lumii sau petrecând ceasuri de neuitat la marginea mării, bucurându-se de splendoarea luminii, de albastreala cerului sau de freamătul valurilor mării. Iată un fragment din evocarea sa numită *Sorrento*:

“Înainte mea se întindea marea lucie, nesfârșită și măreață, visul și dorul cel mai încântător al vieții mele și valurile ei rostogolite se loveau de mal sub terasă, producând un murmur mai armonios decât orice muzică din lume, și în această mare încântătoare vedeam la stânga curioasa formațiune vulcanică a insulei Capri, cu ruinele vilelor lui Tiberiu în vârful munților; mai departe, în fund, se zăreau conturile insulei Ischia, iar la dreapta se întindea admirabilul golf neapolitan cu orașul Napoli și mai încoaci Vezuviul, uriașul vizibil din toate părțile acestei regiuni. Spre sud se întindea lungul și pitorescul lanț de munți cu văile sale, cu vârfurile sale pleșuve și apoi pe câmpia Sorrentului pădurea veche de portocali, visul din copilărie al tuturor nenorociților din regiunea nordului iar în crângul întunecat și des al acestei păduri zâmbeau mii de portocali și lămâi ca tot atâtea capete aurii de îngeri adorabili. Și mirosul te îmbată și te transportă într-un vis, din care ai fi dorit să nu te mai deștepți niciodată”³².

³⁰ *O zi pe Vezuvi*, în „Telegraful român” XLVII, 1900, nr. 43, p. 170. Tot în „Telegraful român” din 1900 publică imagini de la Neapoli (nr.40), Pompei (nr.44), iar în 1899 alte însemnări intitulate *Spre Italia*.

³¹ Iuliu T. Mera, *Din țări străine*, Arad, 1911, p.21.

³² *Ibidem*, p. 148-149.

Altădată călătorul rămâne impresionat de sunetul clopotelor de aici ("Nicăieri în lume clopotele nu au o melodie atât de armonioasă și înduioșătoare ca în Italia. În bisericile mai mari clopotele bat cu ajutorul unei mașinării diferite melodii, dar chiar și în campanilele celor mai săracăcioase biserici armonia lor este uimitoare, căci în fiecare italian este ceva din geniul lui Rossini și al lui Verdi. Și nu voi uita niciodată uimire și impresia emoționantă ce mi-a produs cu ocazia primei mele rătăcirii în Italia o melodie jalnică de îngropăciune, care răsună din turnul bisericii S. Ambrogio în Milano, a acelei biserici vechi și plină de amintiri istorice unde se încoronau regii Lombardiei și împărații germani cu coroana de fier, păstrată în domul din Monza, după ce rostiseră jurământul la stâlpul dinaintea intrării și unde și unde sunt adăpostite moaștele sfântului Ambroziu, care a închis ușile bisericii dinaintea împăratului Theodosiu, când acesta săvârșise cruzimile din Thessalonice"³³.

O frază kilometrică, cu o topică complexă, cu numeroase intercalări de relative fac din textul de mai sus un model de narație, cu respirația bine strunită, dar largă, într-o cursivitate fără oprire.

Italia lui I.T. Mera nu este numai peisaj, ci și evocare istorică, refugiu în pinacotecă, galerie de mari portrete de artiști care au revoluționat arta lumii. Raffael, Tizian, Leonardo da Vinci, Michelangelo ne sunt înfățișați cu destinele lor creatoare, iar peisajul vine să se armonizeze cu frumusețea și puterea de viață a oamenilor. Iată un asemenea peisaj:

"Coasta, pe care se întinde, e atât de dulce, provincia Campania e pururi verde și pururi roditoare, iar golful neapolitan atât de larg, de rotund și de admirabil, încât nici mâna măească a lui Dumnezeu nu a construit un altul asemenea. Și cerul e acolo atât de albastru și marea atât de vânătă, adierea zefirului atât de lină și de dulce, iar cântecele neapolitanilor răsună atât de tainic și de duios în liniștea sărilor iluminate de razele lunii răsărite din dosul lui Capodiminte, încât cu drept cuvânt se poate zice: Vedi Napoli e poi muori!"³⁴.

I.T. Mera pune în circulație, la fel ca alți călători dinaintea sa, o mare mulțime de toposuri caracterizante pentru pământul italian: ideea de "paradis pământesc", de "Canaan binecuvântat de Dumnezeu", de țară a soarelui, dar și a mării. Autorul devine fără să vrea un suflet dependent de mare, schimbând bucuria muntelui pe aceea a apei:

"Eu am fost întotdeauna mare admirator al naturii și mi-a plăcut să mă extaziez în privirea unui șir de munți cu vârfurile ascunse în nori, de vraja codrului și de poezia câmpiei, de farmecul unei serii de vară luminată de razele lunii; dar nimic, nimic nu se poate compara cu frumusețea și maiestatea mării. Marea este iubita mea prea adorată, ea este dorul cel mai nepotolit al vieții mele și de toate, toate m-aș putea sătura, dar de a privi marea niciodată.

Și de multe ori am stat ceasuri întregi pe coasta pietroasă dinspre sud a insulei, pierdut în contemplarea nemărginirii ce o oferă suprafața întinsă a oceanului. De acolo privirea putea să rătăcească până pe coasta Sardineiei, până în Sicilia și peste Marea Mediterană până la litoralul Africii și putea să rătăcească mai departe până în infinit.

Nimic nu îți clarifică mai bine conștiința ființei tale omenești, decât privirea mării. În fața ei sufletul poate să ți se înalțe în nemărginirea gândirii, dar tot în fața ei vei simți nimicnicia puterii tale de pigmeu. Și acolo departe, departe, unde dorești să îți pătrundă privirea să vadă dacă nu există o altă lume, mai scutită de dureri și de toate mizeriile vieții omenești"³⁵.

Albastrul cerului Italiei este o altă metaforă caracterizantă. "Albastrul este culoare mea de predilecțiune. Și de când sunt mi-a plăcut să admir azurul cerului, vineția fumurie a unui șir de munți îndepărtați și toate nuanțele acestei culori modeste și senine. Dar Grotta azzura mi-a arătat un albastru, pe care nu-l mai văzusem și care era mai admirabil decât toate celelalte"³⁶. Astfel Italia devine o țară unică, a cărei frumusețe o duci cu tine pentru totdeauna: "Și oricine a călcat odată pe acel pământ sacru și a admirat dulceața și gingășia cerului său albastru și a băut apa miraculoasă a legendarei Fontana di Trevi, în urbea eternă, și a adormit la murmurul tainic al valurilor

³³ *Ibidem*, p.119-120.

³⁴ *Ibidem*, p.137.

³⁵ *Ibidem*, p.125.

³⁶ *Ibidem*, p.122.

mării tirrenice, acela va păstra neștersă în sufletul său amintirea acelor fericite zile și le va dori cu ardoare până în ceasul morții sale”³⁷.

Numărul relațiilor de călătorie în cetatea eternă va crește considerabil, cu cât ne apropiem de începutul secolului al XX-lea, unele dintre acestea apărând atât în “Familia” cât și în “Gazeta Transilvaniei” sau în “Tribuna” de la Arad.

Redactorul acestei ultime publicații nu e altul decât Ioan Russu-Șirianu, nepotul lui Ioan Slavici care făcuse parte anterior din redacția ziarului “Tribuna” de la Sibiu. În urma unor neînțelegeri cu conducerea cotidianului (așa numitul moment de “criză” al Tribunei), el părăsește redacția sibiană mutându-se la Arad și întemeind aici “Tribuna poporului”, publicație în jurul căreia se vor grupa și alți tribuniști, ca Vasile Lucaciu, Vasile Goldiș, G. Bogdan-Duică și alții, “Tribuna” arădeană devenind în scurt timp cea mai importantă publicație politică a Ardealului, fapt care a dus în ultimă instanță la mutarea centrului politic al Transilvaniei de la Sibiu la Arad. Ioan Russu-Șirianu, pe lângă faptul că e scriitor, e și un împătimit călător. În 1903, profitând de faptul că la Roma s-a organizat Congresul latin, Ioan Russu-Șirianu pleacă și el împreună cu delegații să vadă Roma și pământul fericit al Italiei. Impresia e una copleșitoare. Roma îi apare ca neîntrecută între toate capitalele lumii: “Am văzut cele mai mari capitale ale statelor europene... Săptămâni de zile m-am plimbat pe malurile Bosforului plin de vrajă și am privit ruinele ce au rămas în Constantinopol... Îmi amintesc cu drag de Viena veselă, și nu știam cum să-mi împart sufletul în admirația Parisului și sgduit am rămas în mijlocul vieții babilonice de la Londra. Până n-am văzut însă Roma, nimic n-am văzut. Căci nici un oraș din lume nu-ți înfățișează atâta: o lume dispărută, imperiul roman-, o epocă din care a izvorât viața noastră modernă...”³⁸. Ca atare, el începe un lung serial despre vizita sa în Italia, publicând lungi foiletoane în paginile ziarului său de la Arad, sub titlul de *Note din Italia* sau *De la Roma*, care ocupă mai multe numere din aprilie și mai 1903. Ulterior el și-a adunat impresiile de călătorie într-o carte de sine stătătoare intitulată *La Roma*, carte apărută în chiar editura “Tribunei poporului” în 1903. Scopul mărturisit al acestora este unul modest: “să atrag atenția cititorilor asupra lucrurilor ce sunt de văzut în Italia, asupra unor obiceiuri d-acolo și a ieftinătății vieții”³⁹. Până la Fiume au mers cu trenul, de la Fiume la Ancona cu vaporul, apoi iar cu trenul. La sosirea pe malurile Tibrei i se pare că intră “într-o grădină” și emoția îl copleșește: “Simt o emoție asemenea celeia când pentru întâia oară am călcat pe pământul scump al României libere”⁴⁰, încât, în loc să se odihnească, simte imediat chemarea de a ieși în oraș. Aici admiră înainte de toate fizionomia locuitorilor, robustețea rasei: “Nicăieri n-am văzut femei mai adorabile. Cât despre bărbați, iarăși sunt bine făcuți, cei mai mulți bruni, sprâncenați și mustăcioși, ochi negri, cu priviri care topesc, și galeși. Atâția bărbați de statură erculiană numai între polițiștii din Londra am mai văzut... Și-s zgomotoși și veseli toți”⁴¹.

A doua impresie pe care ne-o comunică este aceea că te afli într-un oraș muzeu, căci peste tot este ceva de văzut, fie ca arhitectură, sculptură, pictură dau decorațiuni, interioare, etc. Vizitează mai întâi catedrala Sf. Petru și Vaticanul, apoi Forul Roman, pe care-l consideră “cel mai sfânt loc în urbea eternă!”, e prilej de rememorare a zilelor împăratului Traian, în timp ce la catedrala Sf. Petru remarcă “armonia dimensiunilor”, forța extraordinară care emană din ziduri. “Aici nu trebuie nici predică, nici orgă și cântări pentru a te face evlavios: rămâi uluit din clipa în care ai intrat în biserică”⁴². Scriitorul mai vizitează termele lui Caracalla, basilica St. Giovanni în Laterno, palatul Bernini, St. Giovanni del Fiorentini, catedrala Sf. Paul, Via Appia, catacombele, Panteonul, St. Pietro in Vincoli, biserica St. Maria della Victoria, Qurinalul, Monte Pincio, teatrul Constanzi și Teatrul Național. La teatrul Constanzi are ocazia să admire o seară întreagă pe frumoasa cântăreață Darclée, care a cântat cu atâta simțire,

³⁷ Ibidem, p.152.

³⁸ Ioan Russu-Șirianu, *La Roma. Schiță din călătorie*, Arad, 1903, p.4.

³⁹ Ibidem p.5.

⁴⁰ Ibidem, p.18.

⁴¹ Ibidem, p.21.

⁴² Ibidem, p.41.

putere și artă, încât “a electrizat nu numai pe români, dar publicul întreg, așa încât după fiecare act a fost rechemată, și de mai multe ori a trebuit să biseze”⁴³.

De altfel, prezenta românească la Roma în acele zile e atât de masivă, încât își pune amprenta asupra tuturor notațiilor sale. De la modul cum au fost întâmpinați, la cuvântările care se țin, la prezenta tricolorului românesc peste tot, e o dovadă că fraternitatea româno-italiană funcționa din plin. Însuși primarul Romei îi întâmpină cu cuvintele: “Nimic nu este însă o mai vie dovadă despre opera nemuritoare a lui Traian, decât venirea voastră frați români, aici, zice primarul. Căci ce v-a pornit la drum? Conștiința vie că sunteți vlăstar din marea rasă latină...”⁴⁴. În altă zi a vorbit Angelo de Gubernatis, urmat de profesorul Tocilescu și de alții, încât Congresul este o bună ocazie pentru redeşptarea conștiinței naționale și pentru unitatea latină. Toate acestea îl fac pe autor, ca, după vizitarea în continuare a Neapolelui, a Pompeiului, a insulei Capri, a Florenței, Veneției și a insulei Lido, să exclaim: “În mijlocul unui asemenea popor, nu-i de mirare dacă s-au aflat Tizziani și Raffaelli! Doar aici într-o singură zi vezi atâtea forme frumoase, atâtea scene ce îți aprind sângele și imbolduri irezistibile îți deșteaptă, încât sub potopul atâtor impresii nu e decât natural ca adesea tu însuși să ajungi supraomnesc: să crezi lucruri de artă, în care se condensează frumosul simțit și manifestat de sute de inși”⁴⁵.

Alți transilvăneni care publică note de călătorie din Italia în paginile “Tribunei” arădene sunt brașoveanul I.T. Mera, care scrie aici despre Sorrento și Capri (1903), însemnări pe care le va cuprinde în volumul său apărut în 1911, Din țările străine, apoi poetul Traian Mihai care scrie despre Veneția (1898), la fel ca și Iuliu Enescu în 1911. Un alt pasionat călător este Tudor Bulc (1859-1909), profesor la Liceul din Beiuș, care a publicat în 1898 la Gherla volumul *Schițe din Italia*. În prezența acesteia vorbește despre călătorie ca o școală de maximă importanță, care “ne întărește sufletul, ne mobilizează inima, ne lărgeste cercul cunoștințelor și, în fine, ne tinde spre meditare”⁴⁶. El pleacă cu trenul de la Budapesta spre Fiume, trecând prin munții Dinari sau Karstici, pe care-i descrie foarte plastic, “asemenea unui cimitir plin cu stânci” sau “unei mări încărcată de valuri petrificate în timp de furtună”⁴⁷. De la Fiume ia vaporul la Abazia, regiune plină de un pitoresc aparte, căci “aici stâncile gigantice seculare se spală în apa verzie a mării”, în timp ce aerul e îmbalsămantor și deci și propice curelor de plămâni. Abia sosit pe pământul Italiei, el ține să facă o caracterizare a locuitorilor peninsulei, care au un simț muzical foarte dezvoltat, sunt sprinteni și vioi. “precum pentru francez e caracteristic temperamentul sanguinic, așa pentru italian e caracteristic cel coleric. Italianului îi place a face toate lucrurile foarte repede. E caracteristica italianului vanitatea și vorbirea foarte repede”⁴⁸. Visul de a vedea Italia e, așa cum ține să ne precizeze autorul, un vis al tuturor românilor, o dorință din totdeauna de a vedea pământul strămoșilor noștri. Roma e asemenea unei cărți de istorie, care ne învață despre trecut pe viu: “Tot ce am cetit ori auzit despre lumea veche, aici am văzut cu ochii, am văzut, dar numai în ruine, pe care cine știe să le citească își are înaintea sa o întreagă istorie deschisă... Eu din parte-mi eram cuprins de o bucurie ce simțesc băieții atunci, când după timp îndelungat, își revăd părinții, parcă îmi șoptea cineva: Vezi, tu ești acum atât de fericit că poți să vezi cu ochii proprii leagănul unde s-au doicit strămoșii tăi; vezi cetatea mamă a atâtor cetăți”⁴⁹. Și aieve eram mulțumit”. Și Bulc vede la Roma catacombele, Vaticanul, Panteonul, Capitoliul, basilica Iulia, templul lui Saturn, templul lui Vespasian și al Concordiei, biserica Fulvia, arcul lui Septimiu Sever, forul lui Traian, dar la el incursiunile în istorie, mitologie și literatură sunt foarte numeroase. După Roma vede Neapoli, cu Vezuviul și Pompeii, iar anterior Veneția, Padua, Verona, Milano, Torino, Genua, Firenze, observând nu de puține ori locuri pitorești și obiceiuri. La Roma, de pildă, l-a frapat niște mici florărese care purtau opincuțe și pe care, un coleg de călătorie din Munții Apuseni, le asemăna cu fetele de moț din jurul

⁴³ *Ibidem*, p.38.

⁴⁴ *Ibidem*, p.14.

⁴⁵ *Ibidem*, p.209.

⁴⁶ Teodor Bulc, *Schițe din Italia*, Gherla, tip. „Aurora”, A. Teodoran, 1898, p.1.

⁴⁷ *Ibidem*, p.7.

⁴⁸ *Ibidem*, p.84.

⁴⁹ *Ibidem*, p.84-85.

Abrudului. La Firenze stă pe “iarba verde și moale ca mătasa”, la Lido înregistrează spectacolul nocturn al împrejurimilor scăldate de lună, iar “Prospectul ce mi-l oferea partea orașului de cătră mare mi se părea un vis, care nu se poate descrie”⁵⁰. Bulc e un călător cult, un profesor și adesea el trece de la subiectul călătoriei sale spre a face loc incursiunilor în istorie, disertațiilor despre literatura lui Vergiliu, Horațiu sau Dante, prezentându-ne cu lux de amănunte cânturi întregi din Eneida, viața și organizarea orașelor romane, modul cum arăta orașul Pompei. Omul școlii își scoate cel mai des capul din șirele întâmplărilor povestite de călător și năvala livrescului se face adesea, deturnând scopul însemnărilor și întrând, nu de puține ori în anecdotă și basm. Așa se întâmplă la Milano, unde imensitatea domului îl face să povestească întâmplarea cu husarul Păcală despre nevoia unui călăreț care să transmită ordinele de la preot la cor.

“Tribuna” de la Arad are și meritul de a fi popularizat opera unuia dintre cei dintâi italieniști ai noștri, medicul român Pompiliu Robescu. La fel ca alți antecesorii ai săi, mediciniștii I.C. Drăgescu și Artemie Anderco, Pompiliu Robescu devine un foarte bun cunoscător al limbii și culturii italiene, manifestându-se astfel ca un adevărat intermediar între cultura italiană și cea română. El va deschide în paginile ziarului arădean un adevărat serial intitulat *Scrisori din Italia*, în cadrul cărora se va strădui să facă cunoscut publicului românesc diferite aspecte ale vieții culturale, literare, teatrale, muzicale și sociale din Italia, ținând astfel la curent publicul nostru cu ceea ce se întâmplă în marea țară a artei și muzicii. Unele dintre aceste reportaje le-a semnat cu numele său, altele cu pseudonimul I.T. Alian, între care figurează nu de puține ori interviuri cu mari scriitori și personalități italiene binecunoscute. A tradus apoi din Edmondo de Amicis, din D’Annunzio, din Roberto Bracco, din Luigi Capuana, din Grazia Deledda, din M. Fiola, din Orazio Grandi, din Paul de Mantegazza, din Quida, din Matilde Serano și mulți alții. În același timp a semnat și multe pagini de literatură de călătorie, prezentând publicului cititor de acasă multe din frumusețile Italiei⁵¹. Cele mai cunoscute dintre acestea sunt notele de călătorie intitulate *De la Roma la Neapol* apărute în ziar în cursul anului 1907. Călătoria se face cu vaporul și autorul are ocazia să consemneze câteva din avantajele, dar și din impresiile cu totul speciale oferite de această împrejurare: “Legătura ritmică, frumusețea ce se desfășoară, spectacolul nou, apa enormă te dispune la gânduri”⁵². Impresiile sunt de fiecare dată proaspete, pline de sugestibilitate, cum se poate vedea și din următoarele rânduri: “Spre Spania orizontul pare o linie neagră, trasă cu cerneală între mare și albastrul lucitor al cerului, spre Italia mare și iar se confundă cu aceeași culoare, pe când valurile vin mereu spre pintenul de oțel al vaporului aducând cu ele insula Ventotene, care se apropie, se mărește, se alătură de piroscăful ce gîlgiie de oboseală în cele cinci minute de odihnă ce la face în golful în care un port mic își trimite spre noi săltărețele-i bărci cu pasageri și poștă”⁵³.

Tot cu vaporul călătorește în Italia poetul Victor Vlad Delamarina, sublocotenent pe bricul “Mircea”. Impresiile din această călătorie, efectuată în 1894, sunt publicate parțial în “*Familia*” și cunoscute apoi din ediția *Schițele mele de călătorie*, publicată la Timișoara în 1936 de către Aurel Cosma junior. Călătoria se face de la Odesa la Sevastopol, Sinope, Constantinopol prin Chios la Taranto și de aici la Ancona și Venetia. Scriitorul e obișnuit să descrie mai întâi uscatul așa cum se vede el dinspre mare, sesizând mișcarea și perspectiva dată de înaintarea vasului: “Bărcile au rămas în urmă, se pierd la orizont, iar noi despicând splendidul luciu al mării și ne apropiem de uscat. Coasta dealului iese încetul cu încetul din ceață, uscatul devine din ce în ce mai colorat și în fine ies la iveală și casele sămănate în amfiteatru pe înalta coastă. Și mai de aproape, cum se întind din văi spre coastă admirabilele grădini și culturi, ca niște fâșii colorate de pe covoarele de soi. În curând apar și farurile și iată intrarea în port, care de asemenea rămâne în urmă”⁵⁴.

Taranto îi prilejuiește considerații despre dragostea de muzică a italienilor, Ancona îl face să se gândească la “divul împărat Traian cu coloniștii săi spre Dacia fericită”, și, totodată, la starea de acum a

⁵⁰ *Ibidem*, p.25.

⁵¹ Pompiliu Robescu, *Din Roma*, în „Tribuna” XI, 1907, nr. 51-253.

⁵² Pompiliu Robescu, *De la Roma la Neapole*, în „Tribuna” XI, 1907, nr. 163 p.1.

⁵³ *Ibidem*, nr. 204, p. 1. Via Appia e descrisă în nr. 146, iar Mausoleul lui Adrian în nr. 238.

⁵⁴ Victor Vlad Delamarina, *Schițele mele de călătorie*, cu o introducere de dr. Aurel Cosma junior, Timișoara, Luceafărul, 1936, p.72.

urmașilor lor din Ardealul asuprit. Italia joacă prin urmare și rolul de provincie pedagogică, de trezire a conștiinței naționale:

“Ancona era locul de adunare de unde a pornit Traian cu moșii și strămoșii noștri spre Banat, Transilvania și restul provinciilor române de astăzi. Timp îndelungat a trecut de când pleacă de aici străbunii și azi vin nepoții cu vasele lor proprii să-și plece genunchii înaintea sfintelor monumente care vorbesc despre originea lor. Aici își găesc nepoții pe frații lor de același neam; frați buni, care se cunosc bine, deși sunt despărțiți. Inimile lor simpatizează cu căldură și cu toții se aprind de același entuziasm la auzul trecutului neamului roman, pe care cu toții îl povestesc în același fel. Poftescă aici dușmanii neamului român să susție teorii contrare și zăpăcite despre originea noastră, dar binevoiască întâi să-și deschidă ochii și la inscripțiile de pe Arco Traiano”⁵⁵.

Un îndemn la acțiune comună adresează fraților noștri italieni și poetul I.C. Drăgescu într-una din poeziile sale din *Amor și patrie*, scrisă la Turin în 1868: “Oh, Italie iubită / Pentru ce stai amuțită? / Pentru ce te umilești? / Și tiranilor servești? / Pe-ai tăi buni și nobili frați / De la Istru la Carpați / Când gemând pe cruce-i vezi / Pentru ce nu-i protejezi?”⁵⁶. Poetul I.C. Drăgescu a lăsat numeroase pagini despre Garibaldi, Mazzini și lupta de eliberare a italienilor, căci Italia rămâne pentru românii din Carpați un reper istoric, dar și o cale de urmat în prezent⁵⁷. Acest lucru este sesizat și de Sextil Pușcariu în notele sale de călătorie prin Italia, note din care visul Romei este mereu prezent, iar relatarea călătoriei la Forul lui Traian a lui badea Cârțan devine un simbol pentru întreaga națiune⁵⁸. Cele 30 de zile petrecute de el în Italia sunt împărțite de el în patru mari etape: “era de fum, era de tămâie, era de mucegai și era de sulfur”, fiecare dintre ele reprezentând și reclamând un alt drum al memoriei. În centrul lor se află însă “Roma eternă”, orașul care trezește fiecărui român “un fior de nerăbdare”, de mândrie, de venerație, o școală a simțămintelor și un îndreptar pentru viitor.

⁵⁵ *Ibidem*, p.73-74.

⁵⁶ *Amor și patrie*, Turin 1869, semnat Burt Catone Horia, poezia Zana.

⁵⁷ *Centenar muzeal orădean*, Oradea 1972 și Mircea Popa, *Un cărturar maramureșan. Ioan Artemie Anderco*, în Marmația, 1977.

⁵⁸ Sextil Pușcariu, *Scrisori din Italia*, în „Gazeta Transilvaniei”, LXI, 1898, nr. 87-266.